

1991–2013

Kariesskráseting

Börn frá 5–15 ár



Innihaldsvirlit

Inngangur	Síða 4
Mynd I	Barnatenn í FO 1991–2013	Síða 6
Mynd II	Torleikastøðið í FO 1991-2013, barnatenn	Síða 7
Mynd III	Vaksnamannatenn 1991–2013	Síða 8
Mynd IV	Torleikastøðið í FO 1991–2013, vaksnam.tenn	Síða 9
Mynd V	Uppbýti av tannsjúkum í FO 1991–2013, barnatenn	Síða 10
Mynd VI	Uppbýti av tannsjúkum í FO 1991–2013, vaksnam.tenn	Síða 11
Mynd VII	Barnatenn, kariesstøðan kring landið 1991–2013.....	Síða 12
Mynd VIII	Vaksnamannatenn, kariesstøðan kring landið 1991–2013	Síða 13
Samandráttur og tilmæli	Síða 14
Orðafrágreiðing	Síða 15



Inngangur

Í 1991 vórðu tannlæknarnir í Føroyum samdir um at fara undir at skráseta øll skúlabørn fyri tannsjúkur eftir altjóða reglunum hjá WHO. Hetta fyri at fáa nágreinilig tøl til at lýsa tannheilsustøðuna hjá føroyskum børnum. Við hesum hagtølum bar til at fáa kommunu- og landspolitakarar at taka undir við skipaðari, regluligari smábarnatannrøkt.

Søguliga gongdin viðvíkjandi skráseting av tannheilsu í Føroyum

Í 1991, tá føroysku tannlæknarnir fóru undir skipaða skráseting av tannheilsuni hjá børnum og ungum í fólkaskúlanum, var lógin um barnatannrøkt¹ bert galdandi fyri 7-14 ára gomul børn.

Í 1998 víðkaðist lógin um ókeypis tannrøkt til eisini at fevna um smábørn í 0-6 ára aldri².

Í 2014 varð tað viðtikið at broyta §2, stk 1, í verandi lóg soleiðis, at tey 16 og 17 ára gomlu børnini kunnu halda fram í barnatannrøktini. Nýggja lógin kemur í gildi 1. jan. 2015, og barnatannrøktin fevnir tá um øll børn frá 0-17 ár³.

Grundarlagið undir skipaðu skrásetingini er Sundhedsstyrelsens Cirkulære af 22. nov 1999 om indberetning på børne- og ungdomstandplejeområdet. Í kapittul 2, §4, stk. 2, stendur: „Indberetningspligten omfatter børn i alderen 5, 7, 12 og 15 år.“

Føroyskir tannlæknar fylgja hesi lógargreinini.

„Frískar tenn alt lívið“

... er endamálið við at brúka nógva tíð, orku og figgjarmegi upp á tannrøkt.

Tá tey ungu, 15 ára gomul eftir verandi skipan, fara úr barnatannrøktini, hevur ein góður triðingur av teimum púra frískar tenn. Gloymast skal tó ikki, at tveir triðingar hava havt brendar tenn og tí fingið fyllingar í tenninar. Fyllingarnar skulu síðani haldast viðlíka restina av lívinum. Hetta er ikki nøktandi, og arbeiddast má fram ímóti, at enn fleiri børn og ung varðveita frískar tenn alt lívið.

¹ Kongelig anordning nr. 454 af 7. juli 1986 om ikrafttræden på Færøerne af lov om børnetandpleje

² Løgtingslóg nr. 23, 6. mars 1998

³ Løgtingslóg nr. 39 frá 6. mai 2014

Frískar barnatenn			Frískar vaksnamannatenn		
barnatenn	1991	2013	vaksnamannatenn	1991	2013
5 ára gomul	29 %	76 %	7 ára gomul	62%	93 %
7 ára gomul	9 %	50 %	12 ára gomul	12%	60 %
			15 ára gomul	4%	34 %

Talið av børnum við frískum tonnum, t.e. tenn við ongum karies/holum, er alsamt vaksandi. Á taltalvuni omanfyri sæst, at í 2013 høvdu 60% av teimum 12 ára gomlu børnunum frískar tenn, men í 1991 vóru tað bert 12 prosent.

Skrásetingar fyri undanfarin ár vísa harumframt, hvussu nógv børn í ymsu Norðurlondunum hava frískar tenn. Føroysk børn eru hampuliga væl fyri í so máta, tá borið verður saman við børn úr hinum Norðurlondunum.

Tøl fyri 2011 vísa, at hetta framvegis er so:

Tabellin vísir prosentpartin av børnum og ungum við frískum tonnum í Norðurlondum í 2011

	5 ár	12 ár	15 ár
Danmark	83	70	50
Føroyar	63	58	30
Finland	53	42	20
Ísland	58	34	20
Noregi	81	55	18
Svøríki	74	61	30

Kelda:

Quality indicators in oral health care: A Nordic project Proceedings in 2012, p.33

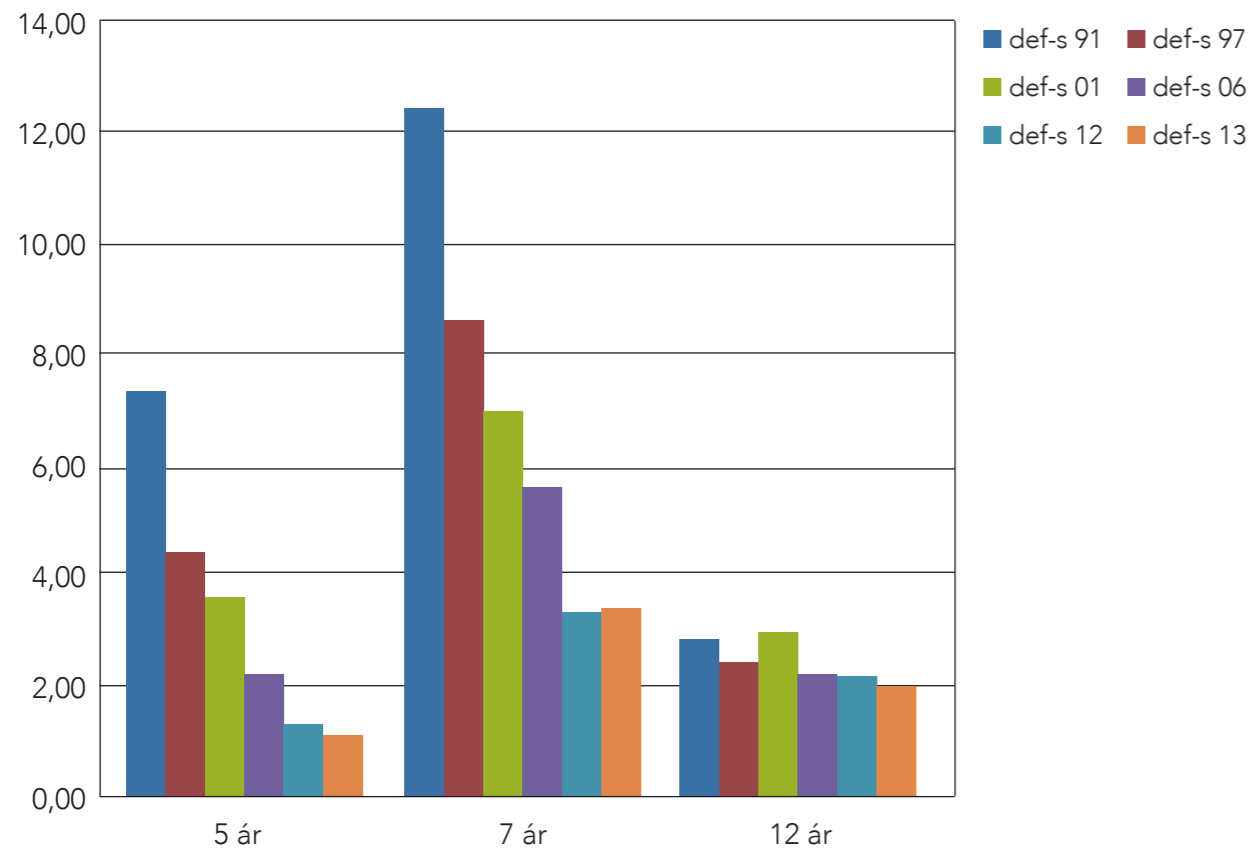
Sum tað sæst á talvuni høvdu 70 % av 12 ára gomlu børnunum í Danmark heilar og frískar tenn. Til samanberingar vóru í sama aldursbólki 58% av føroyskum børnum, ið eingi hol høvdu í tonnum sínum.

Samanumtikið er langt eftir á mál hjá okkum. Tað er alneyðugt at gera ábøtur og eldhugað stremba eftir framstigum í tannheilsuni hjá børnum og ungum í Føroyum. Fyrimunirnir við góðari tannheilsu eru eyðsæddir, og fyri einstaka borgaran eins væl og fyri samfelagið sum heild er fyribyrgjandi tannrøkt minni orkukrevjandi og bíligari enn tannviðgerð. Tann orkan, sum nú verður lögð í at fremja tannheilsuna hjá unga ættarliðnum, verður okkum væl afturlønt seinni.



Mynd I

Barnatenn hjá 5 og 7 ára gomlum í Føroyum.
Skrásetingar frá 1991 til 2013:



Mynd I def-s-virðini ^{4*} (landsmiðaltøl) fyri barnatenn hjá 5, 7 og 12 ára gomlum eru skrásett.

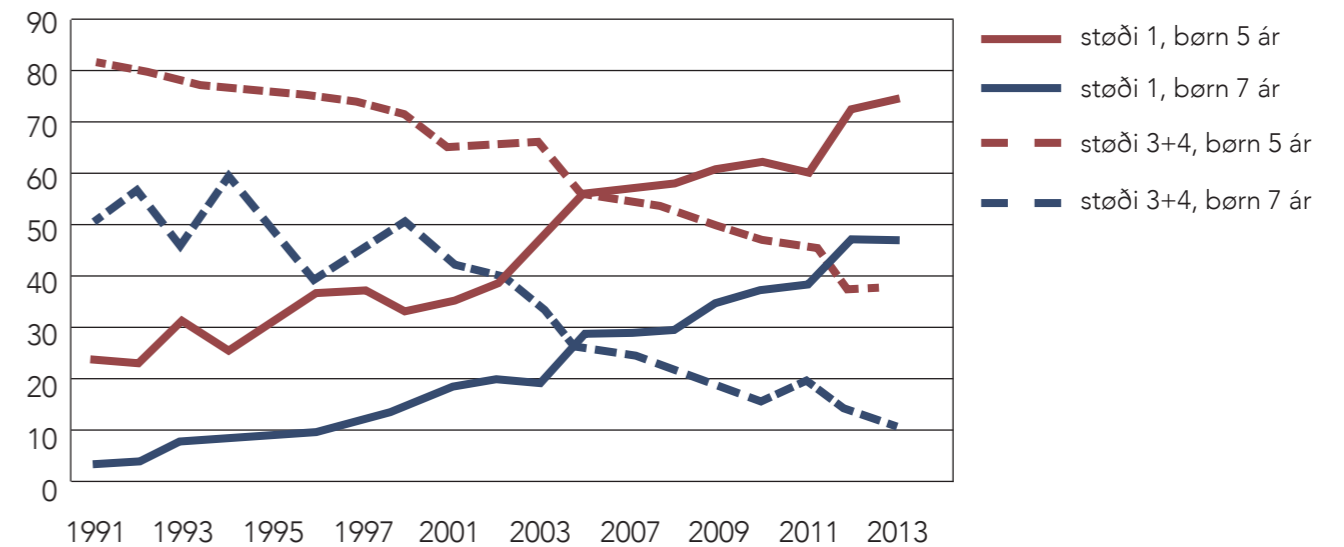
Niðurstøða: Stabbamyndin vísir, at miðaltalið av holum í barnatönnunum hjá føroyskum børnum sum heild er minkað. Ein lítil minking er hjá teimum 12 ára gomlu, sum hava mist flestu barnatenninar við natúrliga tannfellinum. Hjá teimum 5 og 7 ára gomlu, sum enn hava nógvar barnatenn, er talið av holum minkað munandi í tíðarskeiðnum 1991-2013.

⁴ d: decayed, t.e. brendir tannflatar
e: extracted, t. e. trektar tenn (sv.t. 5 skaddar/vantandi flatar)
f: filled, t.e. fylltir/plumberaðir flatar
s: surfaces, t.e. tannflatar

* Lítil byrjunarstavur í styttingini dmfs merkir barnatenn.
Sí eisini orðafrágreiðing á síðu 15

Mynd II

Torleikastøðið⁵ barnatenn
5 og 7 ára gomul, 1991–2013



Mynd II Avmyndar „torleikastøðið,” t.v.s, hvussu nógv børn eru ávíkavist á:

Støði 1 = Hava frískar tenn við ongum karies. Víst við óbrotnum (fullteknaðum) strikum.
Støði 3+4 = Hava tenn við álvarsomum karies. Víst við brotstrikum.

Okkara mál er, at óbrotnu strikurnar skulu liggja so ovarlaga sum gjørligt, og brotstrikurnar so niðarlaga sum gjørligt. Vit vilja v.ø.o. stremba eftir, at torleikastøðið alsamt batnar. Á strikumyndini sæst, at soleiðis hevur gongdin eisini verið í tíðarskeiðnum frá 1991-2013.

Kariesstøðið í barnatönnunum verður sum heild minni álvarsamt í hvørjum, og tað merkir samstundis, at talið av børnum við frískum barnatönnunum hækkar:

Fyri 5 ára gomul (reyðar strikur) vaks prosentparturin av børnum á støði 1 frá umleið 29 prosentum í 1991 til uml. 76% í 2013

Fyri 7 ára gomul (bláar strikur) fór parturin av børnum á støði 1 frá uml. 9 prosentum til uml. 50% í sama tíðarskeiðnum

Prosentparturin av børnum á støði 3 og 4 er harafturímóti støðugt minkandi:

Fyri 5 ára gomul minkaði hann frá uml. 53 prosentum í 1991 til uml. 16% í 2013

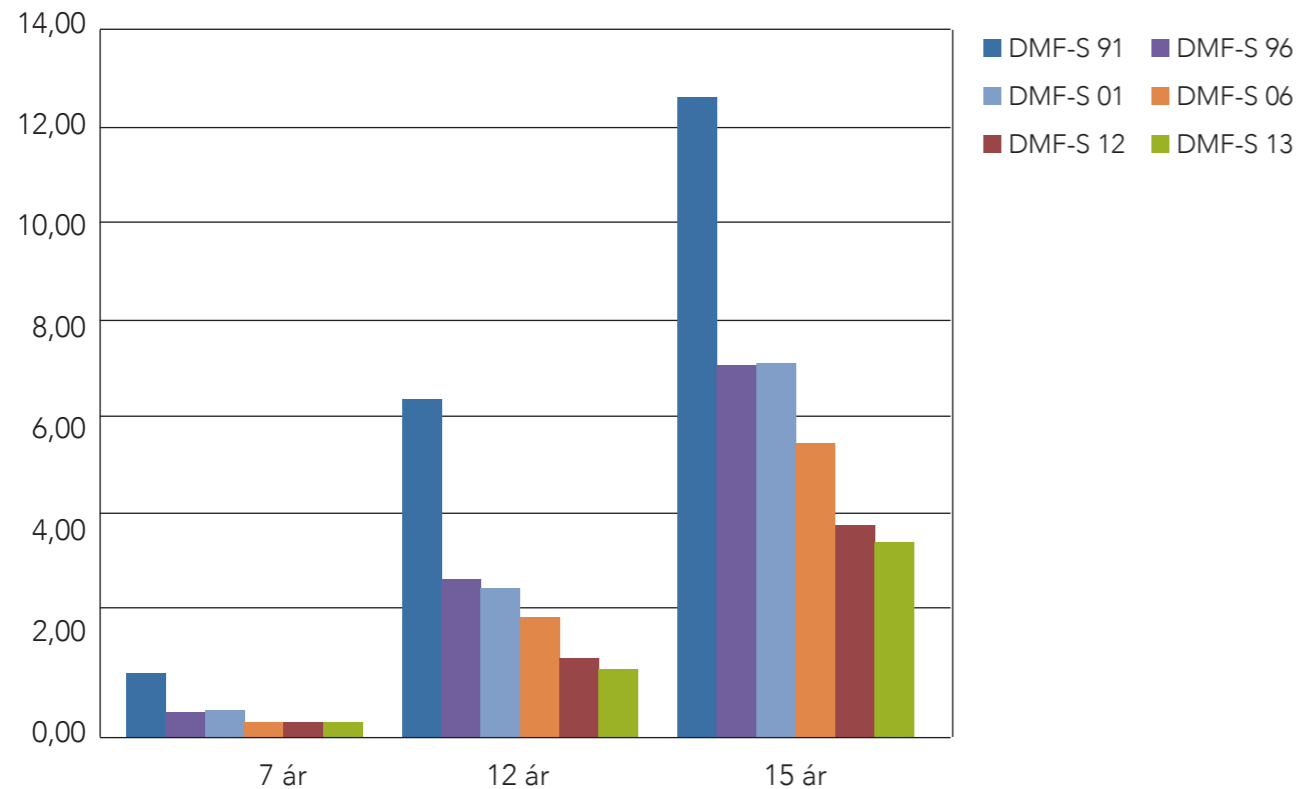
Fyri 7 ára gomul fór hann frá uml. 82 prosentum til uml. 42% nevnda tíðarskeið

⁵ sí orðafrágreiðing á síðu 15.



Mynd III

Karies í vaksnamannatonnum
1991-2013:



Mynd III vísir DMFS-virðini ^{6*} (landsmiðaltöl) hjá 7-, 12- og 15 ára gomlum børnum í Føroyum frá 1991 til 2013.

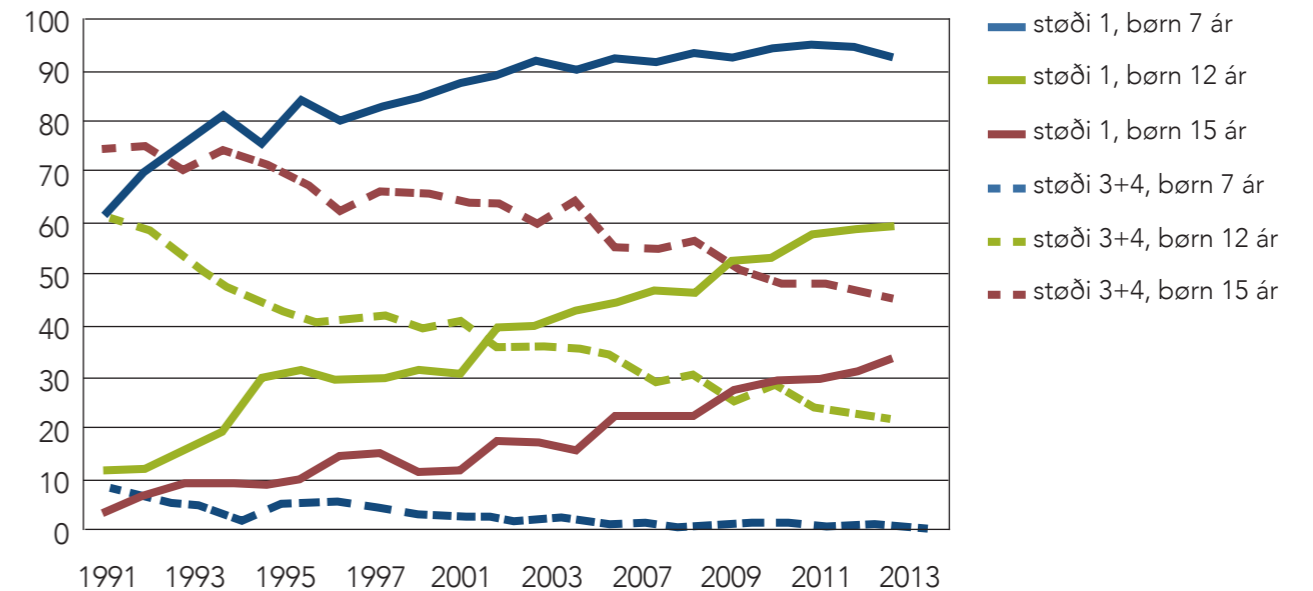
Niðurstøða: Myndin vísir, at talið av brendum tannflatum á vaksnamannatonnum er minkað nógv fyri 7, 12 og 15 ára gomul. Frá 1991 til 1997 minkar talið skjótt, síðani gongur tað seinni, tó framhaldandi rætta vegin.

⁶ D brendar flatur
M trektar tenn (5 flatur)
F fyltar/plomberaðar tenn
S flatur „surfaces“

* Stórus byrjunarstavur í styttingini DMFS merkir vaksnamannatenn. Sí eisini orðfrágreiðing á síðu 15.

Mynd IV

Torleikastøðið⁷ fyri vaksnamannatenn
7, 12 og 15 ára gomlum, 1991-2013:



Mynd IV avmyndar “torleikastøðið,” t.v.s, hvussu nógv børn eru ávikavist á:

Støði 1 = Hava frískar tenn. Víst við óbrotnum strikum.

Støði 3+4 = Hava tenn við álvarsomum karies. Víst við brotstrikum.

Niðurstøða: Ynskiligt er, at óbrotnu strikurnar skulu vera so ovarlaga sum gjørligt, og brotstrikurnar so niðarlaga sum gjørligt. Sum tað sæst á strikumyndini omanfyri, hevur hetta higartil eisini verið gongdin. Sum heild hækkar prosentparturin av børnum á støði 1 alsamt:

Fyri 7 ára gomul (bláar strikur) fór hann frá uml. 62 prosentum í 1991 til uml. 93% í 2013

Fyri 12 ára gomul (grønar strikur) vaks hann frá uml. 12 prosentum til uml. 60% í nevnda tíðarskeiði

Fyri 15 ára gomlum (reyðar strikur) fór hann hesa tíðina frá uml. 4 prosentum til uml. 34%

Prosentparturin av børnum við álvarsomum karies í vaksnamannatonnum (støði 3 og 4) er hinvegin í minking:

Fyri 7 ára gomul minkaði prosentparturin frá uml. 8,5 prosentum í 1991 til 1,4% í 2013

Fyri 12 ára gomul fór hann frá 62 prosentum til 22% í sama tíðarskeiði

Fyri 15 ára gomul fór hann hesa tíðina frá 75 prosentum til 45%

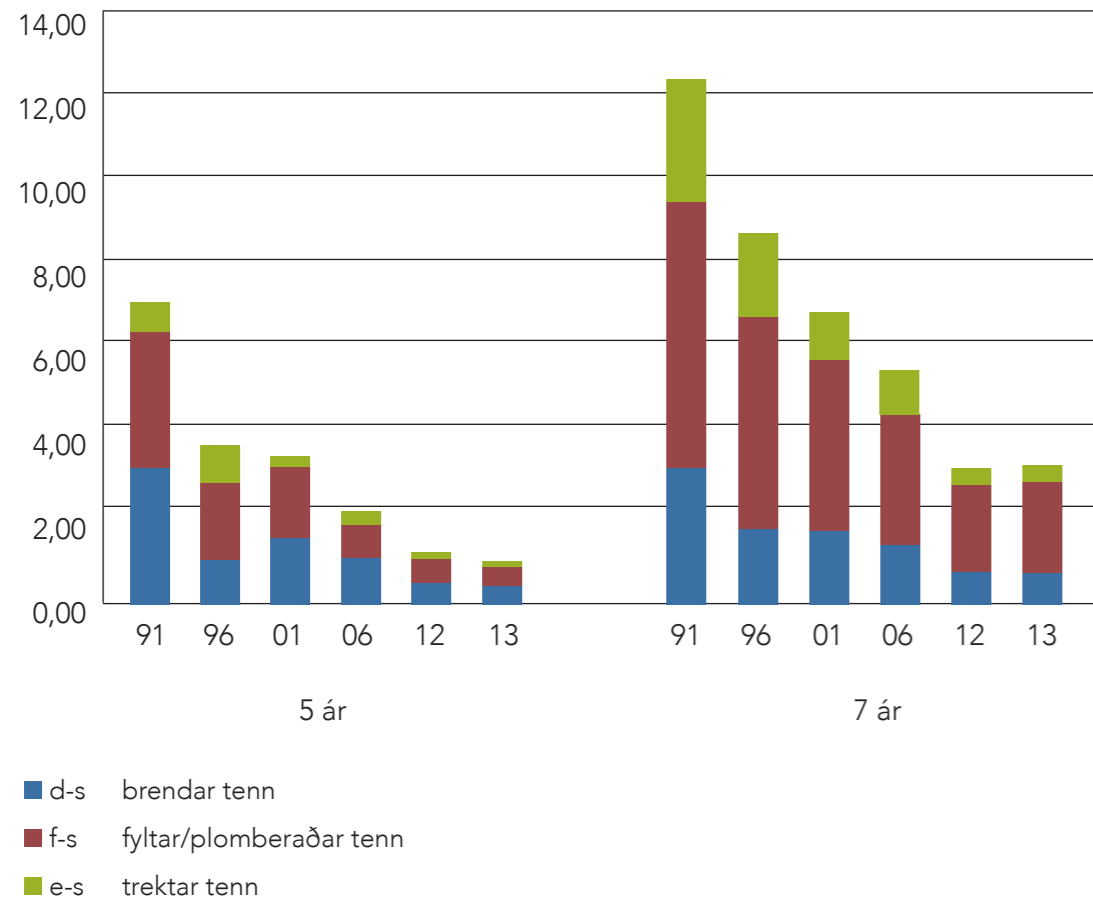
Sostatt fór ein triðingur av teim 15 ára gomlu úr barnatannrøktini við púra frískum tonnum í 2013.

⁷sí orðfrágreiðing á síðu 15.



Mynd V

Býtið millum brendar, fyltar og trektar barnatenn hjá 5 og 7 ára gomlum færoyiskum børnum 1991-2013:



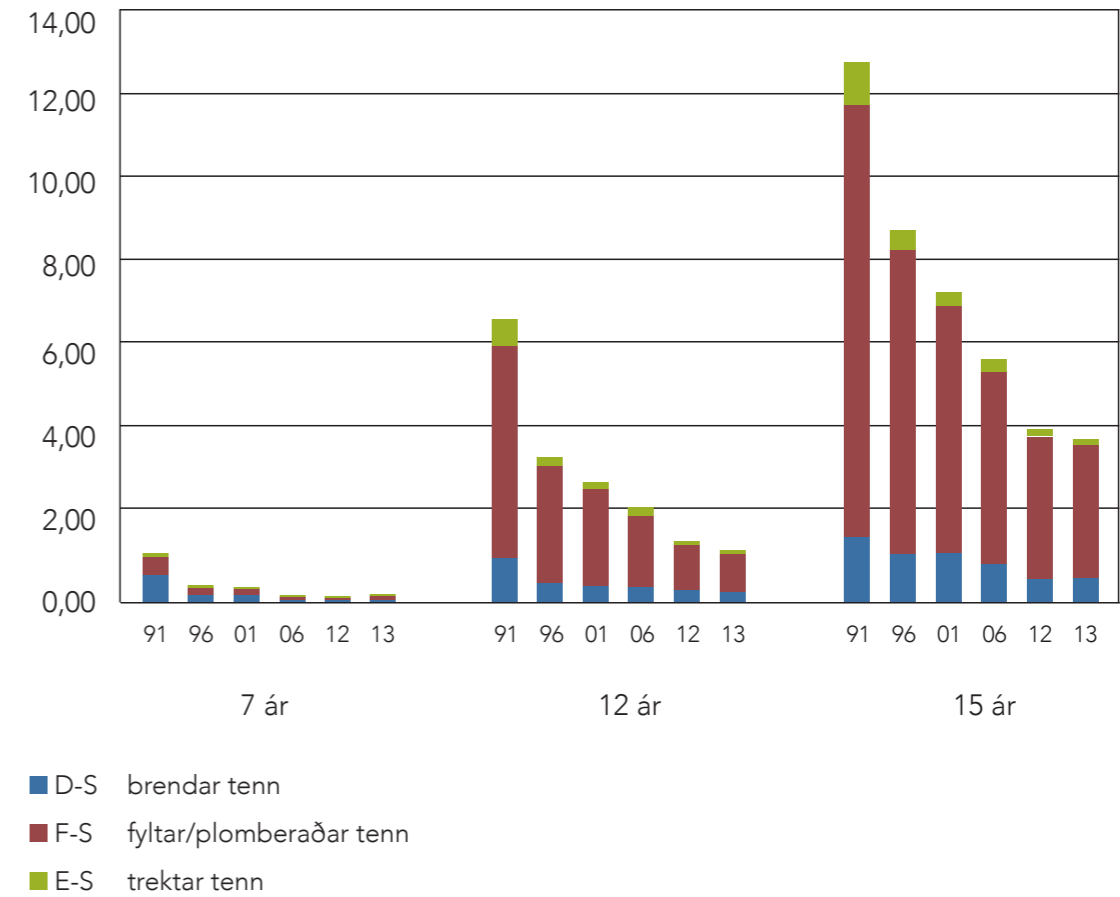
Mynd V Myndin vísir støðuna fyri barnatenn hjá 5 ára gomlum børnum (stabbarnir vinstrumegin) og hjá 7 ára gomlum (stabbarnir høgrumegin). defs-virðini⁸ fyri barnatenn hjá nevndu aldursbólkunum báðum eru tald saman og mynda ein stabba fyri hvørt árið frá 1991-2013.

Niðurstøða: Stabbarnir eru í støðugari lækking, tí at bæði brendir tannflatar (bláur litur), fyltir tannflatar (reyður litur) og trektir tannflatar (grønur litur) fækka ár um ár. Við býtinum gongur tað soleiðis, at blái og reyði liturin í hvørjum stabba verða lutfalsliga rúgvismiklari enn grønur liturin, sum í 2013 fevnir um nógv størri part enn í 1991. Tað vil samanumtikið siga, at alt færri barnatenn verða trektar hjá 5 og 7 ára gomlum, og har við verða fleiri barnatenn sjálvsagt varðveittar, eisini hóast tær eru brendar. Varðveitsla av barnatennunum hevur m.a. stóran týdning fyri, at vaksnamannatenninar koma fram á rætta plássið.

⁸ sí orðafrágreiðing á síðu 15.

Mynd VI

Býtið millum brendar, fyltar og trektar vaksnamannatenn hjá 7, 12 og 15 ára gomlum færoyiskum børnum. 1991-2013:



Mynd VI Myndin vísir støðuna fyri vaksnamannatenn hjá 7 ára gomlum (stabbarnir uttast vinstrumegin), hjá 12 ára gomlum (stabbarnir í miðjuni) og hjá 15 ára gomlum (stabbarnir uttast høgrumegin). DMFS- virðini⁹ fyri vaksnamannatenn hjá nevndu aldursbólkunum eru tald saman og mynda ein stabba fyri hvørt árið frá 1991-2013.

Niðurstøða: Stabbarnir vísa, at talið av brendum vaksnamannatennum er støðugt minkandi, og tað er talið av trektum vaksnamannatennum somuleiðis. Frá 1991 til 2013 er støðan batnað í øllum teimum skrásettu aldursbólkunum. Serliga hjá teimum 15 ára gomlu síggjast stór framstig, og gevur hetta góðar vónir um, at alt fleiri fólk sleppa at varðveita sínar egnu tenn í góðum standi alt lívið.

⁹ sí orðafrágreiðing á síðu 15.

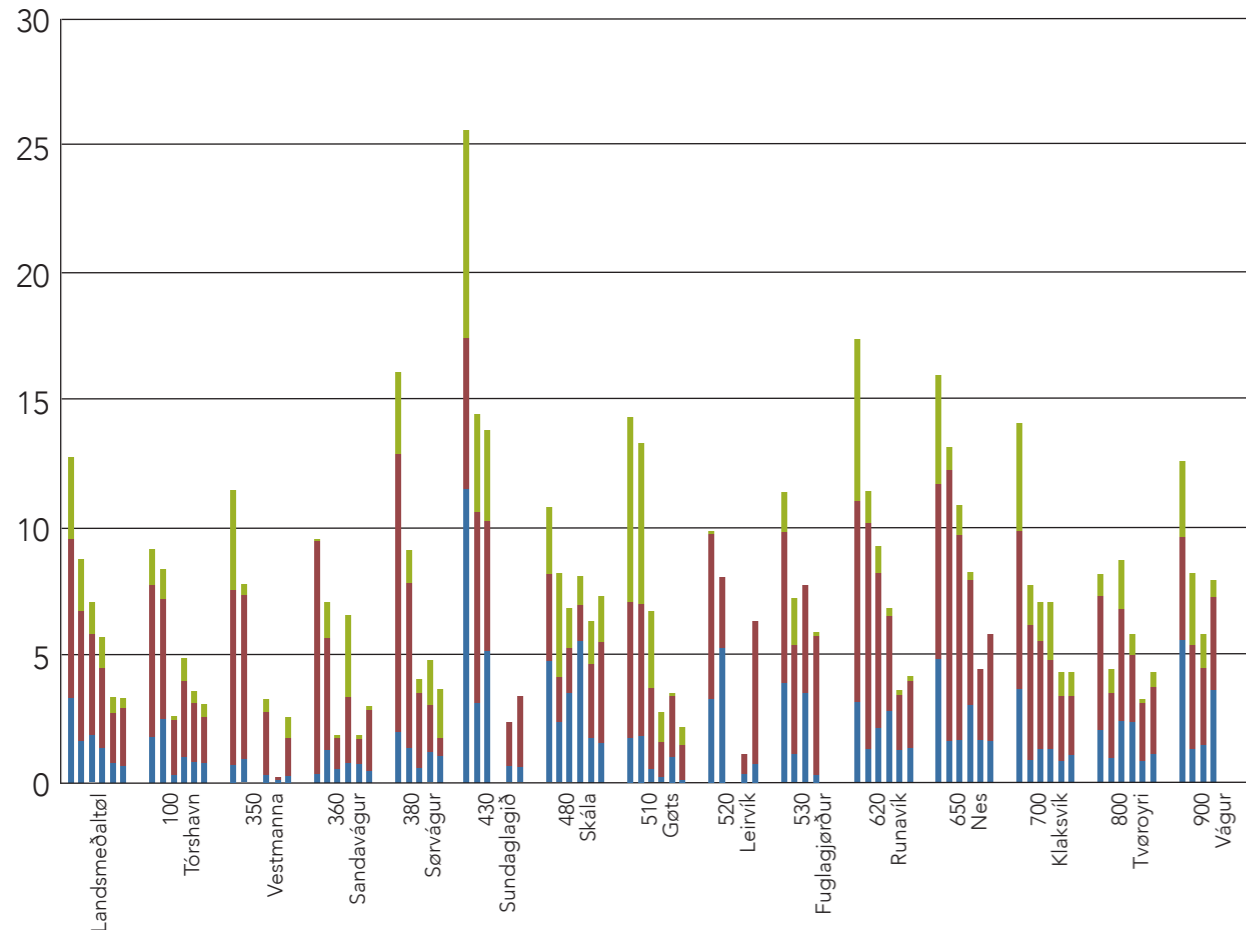


Kariesstöðan kring landið

Mynd VII

Barnatenn 7 ára gomul
def-s¹⁰
virðir frá 1991–2013
Kommunurnar og alt landið
S (skaddar tannflatur)

■ d-s brendar tenn
■ f-s fyltar/plomberaðar tenn
■ e-s trektar tenn



Mynd VII vísir kariesstöðuna fyri barnatenn hjá 7 ára gomlum børnum í ymsu kommununum í árunum 1991, 1996, 2001, 2006, 2012 og 2013.

Landsmiðaltølini eru ytst vinstrumegin, síðan koma miðaltølini fyri hvørja einstaka kommunu. Kommunurnar eru settar upp eftir postnummari við hækkandi tali frá vinstru til høgru.

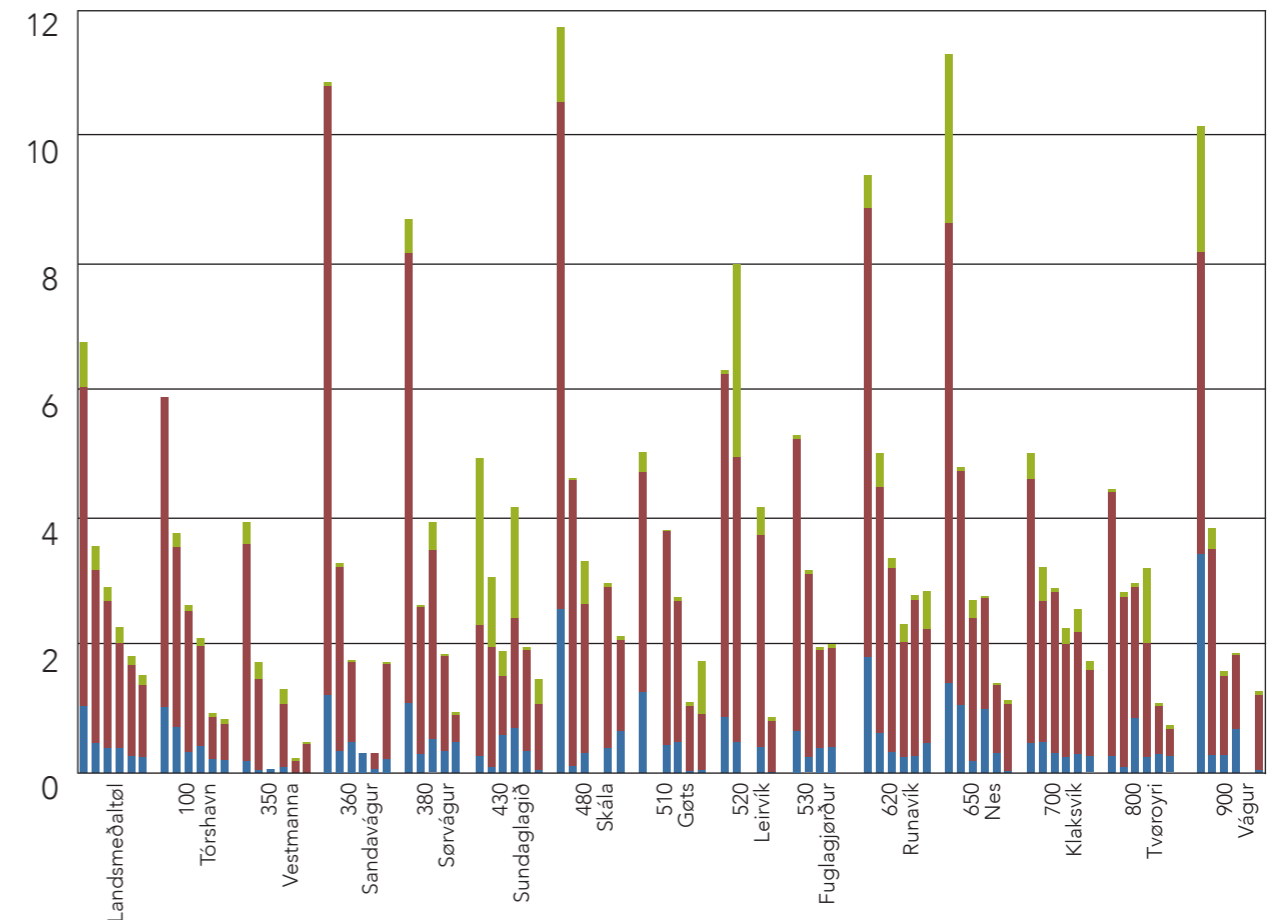
Niðurstøða: Hóast miðaltalið av barnatönnum við karies er eitt sindur skiftandi frá einari kommunu til aðra og frá ári til ár, hevur gongdin fyri alt landið í tíðarskeiðnum frá 1991-2013 verið tann, at føroysk børn hava alsamt færri hol í barnatönnunum, og alt færri barnatenn verða trektar.

¹⁰ Sí orðafrágreiðing s. 15

Mynd VIII

Vaksnamannatenn 12 ára gomul
DMF-S¹¹
virðir frá 1991–2013
Landið og einstakar kommunur
S (skaddar tannflatur)

■ D-S brendar tenn
■ F-S fyltar/plomberaðar tenn
■ E-S trektar tenn



Mynd VIII vísir kariesstöðuna fyri vaksnamannatenn hjá 12 ára gomlum børnum kring landið í árunum 1991, 1996, 2001, 2006, 2012 og 2013.

Miðaltølini fyri alt landið eru ytst vinstrumegin, og síðan eru tøluni fyri kommunurnar settar upp eftir postnummari sum í talvu VII.

Niðurstøða: Tølini fyri vaksnamannatenninar í talvu VIII vísa líkandi framstig sum tøluni fyri barnatenninar í talvu VII. Úrslitini fyri kommunurnar eru ymislig og lækka ikki í beinum raði allastaðni. Tó er kariesstöðan munandi batnað í øllum økjum frá 1991 til 2013, og samanumtikið fyri alt landið er nógðin av karies minkað ár fyri ár í skrásetingartíðarskeiðnum. Sama kann sigast um nógðina av trektum vaksnamannatönnum (grøni parturin av stabbunum er mest sum burtur í nógvum økjum).

¹¹ Sí orðafrágreiðing á síðu 15.



Samandráttur og tilmæli

SEF-nevndin mælti í seinastu frágreiðing til at víðka ta skipaðu, lógarbundnu barnatannrøktina til eisini at umfata tey 16 og 17 ára gomlu.

Hesum tók eitt samt løgting undir við hin 1. mai 2014, og lógin um ókeypis barna- og ungdómstannrøkt fevnir sostatt um øll børn og ung millum 0 og 17 ár.

Føroyar eru nú á sama støði sum hini Norðurlondini bæði viðvíkjandi tilboðum um tannrøkt til børn og ung og viðvíkjandi úrslitum, ið eru rokkin til frama fyri tannheilsuna sum heild.

Við støði í SEF-skrásetingini kann staðfestast, at tannheilsan hjá føroyskum børnum er í bata, men nógv kann gerast enn, so hon verður uppافتur betri.

Ynskiligt er at minka munandi um kariestilgongdina. Serligur dentur má leggjast á at minka um talið á børnum við álvarsamari kariessjúku (torleikastøði 3-4) og at vaksa um talið á børnum, sum hava heilt frískar tenn (torleikastøði 1). Endamálið er, at so nógv sum yvirhøvur gjørligt fara úr barnatannrøktini við frískum og heilum tonnum.

Skrásetingin av børnum og ungum upp til 16 ára aldur er nú komin í tryggja legu. Um tvey ár fara hagtøl fyri tey 17 ára gomlu eisini at vera tøk.

Ongi almenn hagtøl viðvíkjandi tannheilsuni hjá teim vaksnu eru til í Føroyum, og SEF-nevndin heldur tað vera umráðandi at fáa hagtøl fyri henda bólk til vega.

Ein leistur, ið kann nýtast til hetta endamál, er at skráseta ávísar árgangir. Í Danmark er avtala gjørd millum tannlæknar og Sygesikringen um, at hesir sjúklingar skulu skrásetast hvørt ár: Teir 25 ára gomlu, teir 40 ára gomlu og teir 65 ára gomlu.

Tað skuldi verið lagamanni hjá føroyskum tannlæknum at skrásett úrvaldar aldursbólkar, tí flestu telduforrit til tannlæknarvirksemi gera vart við ávísu árgangirnar. Ynskiligt hevði verið at fingið hagtøl fyri kariesstøðuna hjá vaksnum sum heild, og fyri eitt nú talið av natúrligum tonnum, handilstonnum og implantatum. Annað, sum kundi verið áhugavert at skrásett, er t.d. sjúkur í tannhaldinum, tí hesar sjúkur eru fremsta orsök til, at eldri fólk missa tenninar.

Miðallivaldurin hjá fólki í okkara parti av heiminum er hækkandi. Soleiðis er eisini í Føroyum, og tí eiga fyrirbyggingandi tiltøk, harímillum skráseting av tannheilsuni hjá vaksnum, at raðfestast frammarlaga, so fólk kunnu liva ikki bara leingi, men eisini væl við heilsugóðum tonnum sum einum natúrligum parti av heilsugóðum likami.

Endamál okkara fyri barnatannrøktina og ynskið um skráseting av vaksnum til frama fyri tannheilsu teirra eru í fullum samsvari við altjóða endamálini hjá WHO viðvíkjandi tannheilsu og heilsu sum heild.

SEF-frágreiðingin, ið er umbiðin av Heilsumálaráðnum, verður givin út annaðhvørt ár.

Juni 2014

Sigrid Arge og Unn Jakobsen

Orðfrágreiðing

SEF (Sjónlig Eyðkennis Fyribrygdi): Skráseting av tonnum, tannflatum, brendum tonnum, plombum, trektum tonnum/ tannflatum, vantandi tonnum, bitfeilum, tannhaldssjúkum v.m.

DMFS /defs: (stórir stavir = vaksnamanntenn / lítir stavir = barnatenn).

D/d: „decayed“ = brendir tannflatar.

M/e: „missing“ / „extracted“ = trektar tenn / tannflatar.

F/f: „filled“ = plomberaðar tannflatar.

S/s: „surfaces“ = flatar.

DMFT/deft: „tooth“ = tonn (og ikki bara flat).

Torleikastøði: (á donskum sværhedszoner) = % talið av børnum, sum hava:

Støði 1 = (Einki hol) Heilar og frískar tenn.

Støði 2 = (Hol í natúrligum foyrum og lagdum)

Allir tyggiflatar

Allar lagdir á fram- ella baksíðu á jakslum og framtonnum

Støði 3 = (Hol á síðuflatum)

Allir síðuflatur á jakslum og framjakslum

Síðuflatar longst frá miðjuni á kinntonnum

Støði 4 = (Hol í framtonnum og á sløttum flatum)

Allir flatar móti andliti og munnholu

(uttan lagdir í jakslum og framtonnum)

Síðuflatar longst móti miðjuni á kinntonnum Allir síðuflatar á framtonnum

Barnatenninar eru 20 í tali og hava tilsamans 88 tannflatur.

Vaksnamannatenninar eru 28 í tali og hava tilsamans 128 tannflatur.

(vísdomsjakslarnir verða ikki taldir við).

SCOR: Sundhedsstyrelsens Centrale Odontologiske Register.

OCR: Optical Character Recognition.

WHO: World Health Organisation: Heimsheilsustovnurin undir ST.

Keldur:

Føroysk SEF-tøl 1991–2013

Landsfólkayvirlitið 2008–2013

Nordisk kvalitetsmáling í sundhedsvesenet, TemaNorden 2010:572

Postverk Føroya: Posteki/postnummur

Quality indicators in oral health care: A Nordic project. Proceedings in 2012

Sundhedsstyrelsens Indberetning på børne og ungdomstandplejeområdet, 1999

WHO Oral Health

Lógarverk:

Løgtingslóg nr. 23 frá 6. mars 1998 um barna- og ungdómstannrøkt.

Løgtingslóg nr. 39 frá 6. mai 2014 um broyting í lóg um barna- og ungdómstannrøkt



